

L'impacte del 150 aniversari del naixement de Freud en la premsa: El cas del diari *El País* (O, dit en altres paraules, el millor, la foto)

Oriol Martí

Proemi

L'article que ara presento és un treball que va començar com a carta dirigida al diari *El País* el propi passat 26 de març de 2006 polemitzant amb Lola Galán, arran d'un article publicat per aquesta periodista entorn el cent cinquantè aniversari del naixement de Freud. Probablement se'l recordi perquè portava per títol *Lo que queda de Freud*. Però altres obligacions varen impedir-me acabar la carta i, lentament s'ha convertit en un treball molt més llarg, on intento reflexionar sobre quin és el tractament que un mitjà concret, considerat progressista i d'esquerres ha donat a l'aniversari del fundador de la disciplina a la qual destinem els nostres esforços personals i professionals.

El motiu de l'article de Galán era observar l'impacte de la psicoanàlisi a les portes del segle XXI. Però l'article ho explicava de forma tan poc rigorosa i esbiaixada que em va semblar necessari donar una resposta acurada. L'article ni desenvolupava les contribucions freudianes ni contestava realment al títol que l'encapçalava. Tampoc situava quines perspectives segueix obrint l'obra de Freud en tant que teoria i pràctica davant del patiment psíquic en els inicis d'aquest segle.

El treball de Galán és tan confós que una persona amb un mínim d'esperit crític se sent amb l'obligació de formular-se una pregunta que ha fet arrels en la tradició del pensament i la pràctica psicoanalítica: què m'està dient? És un treball ple d'informacions buides i d'oblits que clamen al cel. L'autora no sap ni pot contestar què queda avui de Freud perquè coneix de forma superficial la seva obra i, el que és més greu, les seves implicacions clíniques, terapèutiques i d'estri per a la reflexió científico-social.

Després d'una delicada anàlisi de l'article, —que és la part central d'aquest treball que ara presento— vaig arribar a la conclusió que el millor de tot ell era la fotografia. Una de les clàssiques fotos de Freud, probablement la més emblemàtica, que fou realitzada pel fotògraf Max Halberstadt l'any 1921. Demostraré que, sota l'optimisme que

destil·la l'article des del punt de vista formal, no diu realment res a favor de la psicoanàlisi.

Aquest treball té tres parts. L'he escrit voluntàriament en to didàctic. Pretenc que, més enllà de la utilitat que pugui tenir per les persones avesades en la coneixença de l'obra de Freud, com són les que llegim regularment *Intercanvis*, pugui ser usat com estri docent si s'escau, envers aquells que coneixen poc l'obra freudiana. La primera farà referència a les contribucions científiques de Freud i què resta d'elles. En la segona analitzaré la lògica interna de l'article. En la tercera intentaré situar el perquè d'un article com aquest en el context del periodisme contemporani. En la part final, també intento explicar, les noves dificultats que enfronten la psicoanàlisi i la seva pràctica. Aquestes van molt més enllà de les que ens posen la indústria químic-farmacèutica multinacional i les cada vegada més prepotents càtedres de psicobiologia de les universitats.

Seria ingenu pensar que només vull esmenar la plana a un treball periodístic estòlid. Mantinc que, les persones que coneixem de forma detallada l'ingent obra de Freud i dels seus continuadors, les escoles diferents i els temes en debat actual dins del món psicoanalític, *ens hem de posicionar públicament enfront treballs d'aquest tipus*, un exemple dels quals (per desgràcia no l'únic) n'és el treball de Galán. Aquests treballs, són els que impedeixen realment celebrar el segle i mig que ens separa d'aquell dia 6 de maig en què Freud nasqué a Příbor, Moràvia, denominada antigament Freiberg.

Aquesta vegada a part d'agrair l'esforç i la sensibilitat als col·legues que han llegit els esborranys, dono també les gràcies a totes aquelles persones que, des de la seva indignació, m'han donat les idees, la força i la confiança necessàries per tal de bastir aquest treball. De fet, la meua feina ha consistit en fer de jardiner: recollir les idees esparses que molts col·legues m'han proporcionat i en uns casos podar-les, en uns altres, documentar-les el més curosament possible com si les adobés i, finalment, fer-les créixer amb arguments sòlids. He posat el mínim de referències bibliogràfiques.

Galán va escriure un article enfront del qual, les persones que tenim formació en psicoanàlisi, podíem fer qualsevol cosa menys una: callar davant d'una agressió tan manifesta.

Primera part

1. Els descobriments de Freud derivats del seu treball com a metge neuròleg i neurofarmacòleg

Quan amb disset anys Freud comença a estudiar medicina, els seus biògrafs coincideixen que no tenia un especial interès per aquesta professió. No és ara el moment per estendre'ns en aquest tema. Foren els professors, particularment Brücke, que varen saber-lo entusiasmar per la recerca biològica fonamental i l'ulterior estudi del sistema nerviós. Com sol passar als escaladors d'alta muntanya, Freud tocà la cimera del descobriment de la neurona sense arribar-hi. Però la constitució d'una ciència és una cursa de relleus molt complexa. Poc temps més tard la descobriria Cajal. Solament per aquest fet, podria brillar en la constel·lació de neuròlegs dels finals del segle XIX que són els que varen posar les bases reals de la neurologia que ara coneixem i practiquem.

Això no és tot: Freud inicià multitud de recerques neurofarmacològiques i va investigar amb gran profunditat la cocaïna i els derivats químics artificials d'aquesta substància. Partint, doncs, de la cocaïna aquest futur savi va desenvolupar els anestèsics locals. Fàrmacs usats encara avui en oftalmologia, odontologia, otorrinolaringologia, la cirurgia menor o la dermatologia com poden ser la xilocaïna, la lidocaïna i la pilocaïna, entre molts d'altres, deuen la seva existència al treball de laboratori de Freud.

Això és lo que queda de Freud d'aquesta primera etapa. Es fa necessari (per no dir obligat) preguntar-se com coses tan centrals per l'avenç de la medicina en el seu conjunt ni fossin insinuades en l'article.

2. El naixement de la psicoanàlisi: el mètode i la teràpia psicoanalítiques

Als 29 anys, el nostre protagonista marxa a París per estudiar com és sabut amb Charcot que treballava a la Salpêtrière amb pacients histèrics greus. De retop, va conèixer les elaboracions de Berheim, Liebault, Janet i d'altres prohoms de la neuropsiquiatria francesa, les arrels de la qual

trobaven llurs orígens en Pinel, Falret i Esquirol, i més proper a nosaltres, Moureau de Tours.

Portat de la mà d'aquests científics, Freud conegué el debat sobre la suggestió i la hipnosi, que tenia gran ressò. A partir de les observacions i experiments de Charcot, va prendre consciència que hi ha una part molt important de la vida psíquica que escapa al nostre control i que té un efecte determinant sobre el pensament i el comportament humans. En retornar d'aquest viatge, fou quan va consolidar la seva col·laboració amb Breuer que tractava pacients histèrics. D'aquesta col·laboració en nasqué un metòdic treball amb aquests pacients mitjançant la suggestió i la hipnosi. D'aquest treball conjunt, plasmat en els *Estudis sobre la histèria* en sortiria lentament, gairebé per decantació, el mètode psicoanalític, perquè Freud havia descobert les reals limitacions d'aquestes pràctiques.

Aquesta etapa de naixement del mètode psicoanalític i de la psicoanàlisi es consolida definitivament el 1900 quan Freud publica *La Interpretació dels Somnis* obra en què converteix en objecte d'estudi el material més subtil de la condició humana. En aquesta obra l'autor féu un esforç ciclopi per l'estudi rigorosament materialista d'aquesta part tan important de la vida psíquica dels éssers humans.

Freud va descobrir i posar nom a allò que Charcot no sabia explicar: *l'inconscient*. Però això no és suficient: la gran contribució freudiana fou la de constituir-lo en l'element determinant —que no exclusiu— de l'activitat mental. En altres paraules, va desplaçar la consciència del lloc central que ocupava i el feu ocupar a l'inconscient, un lloc que, com el mateix Freud deia, només la producció artística li havia donat abans d'ell.

Abans que Freud el convertís en el concepte fonamental de la psicoanàlisi, el vocable *inconscient* s'utilitzava per fer referència als fenòmens psíquics que no es trobaven en la consciència del subjecte. Al·ludia a allò que era absent de la consciència o a allò que li era desconegut. En contra del que se sol dir, Freud no va reduir la vida mental a l'allò inconscient sinó que va repensar globalment les funcions psíquiques i va fer una teoria global sobre l'aparell psíquic. Korman ens diu sobre això en la ponència que va presentar al Congrés Català de Salut Mental:

L'ésser humà entès com a subjecte, té un psiquisme fundat en l'inconscient i la pulsó, determinat per forces que desconeix, portador de desig i d'una sexualitat, atravesat per l'amor i la mort. És portador de la seva història i, en portar-la inscrita sota la forma

de petges mnèmiques inconscients. És un ésser que ha introjectat el conjunt de permissions i prohibicions propi de la societat i de la cultura en què viu.

Amb pocs anys de diferència apareixeran la *psicopatologia de la vida quotidiana*, on estudia aquests fenòmens suposadament banals de la vida mental i les seves relacions amb la conflictiva psíquica. Però aquesta etapa no podria ser entesa sense l'aparició d'una obra tan revolucionària com les anteriors: els *Tres Assaigs sobre la Teoria Sexual*. La seva publicació va produir una commoció pública, perquè subvertia la concepció dominant sobre la sexualitat en aquell moment: que la sexualitat es vinculava directament a la reproducció i apareixia amb els canvis de la pubertat i l'adolescència. En aquest treball controvertit introduïa el concepte de sexualitat infantil, les diferents fases de desenvolupament de la sexualitat i llurs implicacions en la vida mental de la persona adulta.

Així doncs, d'aquesta segona etapa *lo que queda* és: en primer lloc, el naixement d'una teoria i una metodologia noves per al diagnòstic, l'estudi i el tractament de les malalties mentals. En segon lloc, un esforç prometeic per estudiar els somnis i altres produccions de l'inconscient. En tercer, un nou enfocament de la sexualitat humana del qual, encara no n'hem assumit totes llurs conseqüències. Però això no és tot: Freud adopta una posició rigorosa en la recerca de la causalitat d'aquests fenòmens: la causalitat psíquica específicament considerada i no com una expressió mecànica de processos nerviosos. Cal, doncs, que ens preguntem: com és possible que la Sra. Galán obviés punts tan nodals entorn allò que queda de Freud en aquesta etapa?

3. La construcció de la *metapsicologia* entesa com teoria psicològica fundada en la condició de l'ésser humà

Depassats ja els cinquanta anys i amb el moviment psicoanalític consolidat, Freud es llença a una altra aventura: la de construir una psicologia autènticament humana, fundada en les condicions biològiques i antropològiques pròpies de la nostra espècie, que és una espècie social.

Són el fruit d'aquesta etapa que resumeixo teogràficament, obres com: *Introducció del Narcisisme*, la *metapsicologia* amb totes les obres que la integren (*El Jo i l'Allò*, *l'Inconscient*, entre d'altres...) i anys més tard, un text crucial: *Més enllà del Principi del Plaer*. Podrien incloure's en aquest apartat la *Psicologia de les masses* i l'anàlisi

del jo i l'obra cimera que pot servir-ne de cloenda: *Inhibició, símptoma i angoixa*.

Heus ací *lo que queda de Freud* d'aquesta tercera etapa: l'esforç per construir una psicologia fundada en l'ésser humà, no extrapolant mecànicament en els humans troballes fetes en el comportament animal sinó en les nostres condicions específiques.

Per les persones que professem les posicions de Freud passades pel sedàs dels seus continuadors, la nostra anàlisi personal i la pràctica clínica diària, totes aquestes contribucions tenen un valor inestimable.

4. La Psicoanàlisi com un dels estris per l'estudi de la societat humana

El fundador de la psicoanàlisi fou sempre una persona impregnada de múltiples interessos intel·lectuals que passaren al llarg de la seva vida per freqüentar l'estudi de l'antropologia, la sociologia, l'economia, la filosofia i, per descomptat, va seguir atentament els canvis polítics i socials que li va tocar viure. És, doncs, coherent que cerqués connexions entre les seves teories i les ciències socials. El text que podria marcar l'inici d'aquesta actitud podria ser perfectament *Tòtem i Tabú*.

L'esforç per examinar la societat i els seus conflictes el trobem consolidat a partir de la Primera Guerra Mundial, amb el text esclaridor *Consideracions actuals sobre la guerra i la mort*. L'estela se segueix de treballs com *El futur d'una il·lusió* i el treball central *El malestar en la cultura*. En el tram final de la seva vida, publica *Moisès i la religió monoteïsta*, una obra que corona la seva vocació per fer de la psicoanàlisi un estri per comprendre millor l'ésser humà com a ésser històric i social.

Quan hom coneix seriosament l'obra completa de Freud, pot veure que aquestes quatre etapes potser no es presenten de manera tan nítida. Per exemple, podem rastrejar consideracions antropològico-culturals en *La interpretació dels somnis*. Importa recordar també que escriu en els darrers mesos de la seva vida *l'Esquema de psicoanàlisi*, autèntica *ària da capo* de l'obra que va iniciar amb el seu *Projecte de psicologia*, publicat el 1895.

Freud funda, doncs, una nova concepció de l'ésser humà i transforma el pensament en tots els àmbits de la cultura. Quan mor de càncer a Londres el 1939, després d'exiliar-se de Viena, el llegat que

ens ha deixat és tan gran, que encara no n'hem pogut extreure totes les conseqüències.

Heus ací *lo que queda de Freud* d'aquesta darrera etapa: una massa crítica de coneixements que han esdevingut d'ús corrent en l'anàlisi social. Cap menció, ni una, de la Galán al respecte. Es fa molt difícil digerir tanta ignorància en tan poc espai.

Segona part

Analitzarem en aquesta segona part dues qüestions que es complementen: en primer lloc examinarem *la forma* de l'article i, en segon, farem un repàs comentat de les frases usades i dels significats que destil·len, implícitament o explícitament.

1. Anàlisi de la forma de l'article

Des del punt de vista de l'estil, l'article —com la immensa majoria dels publicats al diari *El País*— es caracteritza per la *fragmentació* dels temes i conceptes exposats. L'article, té dos discursos que es concatenen permanentment, fent-ne feixuga l'entesa. El primer són les reflexions de l'autora (allò que configuraria l'article pròpiament dit). El segon, són les cites intercalades, sense solució de continuïtat. Aquestes cites provenen de les opinions de persones que, segons l'autora són expertes en relació el tema de què s'ocupa l'article.

En una primera aproximació, el discurs de Galán és trencat pel segon, com passa amb la propaganda televisiva. Això, produeix en el lector una sensació d'atapeïment, que fa la comprensió difícil. En el pla formal, l'article no té fil conductor. Té més aviat, l'estructura d'un mosaic. Però no d'aquells que agradaven a Freud, quan viatjava de vacances per Itàlia. És un mosaic desordenat, més proper al cèlebre banc fet per Gaudí al Parc Güell, construït mitjançant la tècnica del *trencadís*. L'article de Lola Galán remet més a un treball de bricolatge que al desenvolupament d'una estructura coherent, pensada d'antuvi per tal de sostenir una argumentació. Connecta amb la textura postmoderna del diari, que presenta sistemàticament *la realitat fragmentada* al lector. La seva forma està poc atesa: demostra precipitació en l'escriptura, nul·la preocupació per seguir el guió i, el que és pitjor, manca d'un ús adient de la llengua castellana.

Hem parlat en els paràgrafs anteriors de l'existència de dos discursos concatenats: el de l'autora i el de les cites de persones expertes. Però,

mirada la forma de l'article amb més deteniment, podem adonar-nos que, de fet, *no hi ha primer discurs*. L'autora —per seguir amb l'analogia del trencadís— es limita a posar el ciment entre els trossos de les rajoles, amb frases que connecten les referències. Les cites que ella posa en boca de les persones amb autoritat són el gruix majoritari de l'article. En uns casos transcriu el que li diuen, en d'altres, ho explica com si fos ella qui ho diu. Això crea també molta confusió en la lectura. En relació en quins casos opta per la transcripció i en quins altres és ella qui se'n fa ressò, la selecció que practica no és ni innocent ni neutra. Més endavant, en analitzar els continguts, en presentarem múltiples exemples. Així, donarem més força a aquestes afirmacions.

Aquesta manera d'escriure, que consisteix en trencar el discurs propi amb cites contradictòries de persones amb autoritat, ha sigut estudiada per diferents teòrics de la comunicació. Fa dècades va fer-ho H. Broch quan analitzà les noves formes de la premsa nord-americana posterior a la Segona Guerra Mundial. Ara fem referència especialment, als estudiosos d'origen germànic com Hertha Sturm o Harry Pross, o l'andalús vinculat a la Universitat de Münster i professor de Teoria de la Comunicació, Vicente Romano. La Sra. Sturm ha estudiat amb més atenció els mitjans audiovisuals i Pross i Romano els mitjans escrits.¹ Tots ells coincideixen en què, *aquesta manera d'escriure produeix un efecte tensiògen sobre el lector, perquè les frases funcionen com imatges*. Portada al seu extrem, és una de les formes de reduccionisme cultural que va néixer als Estats Units els anys vint del segle passat, que ha rebut el nom de *la cultura dels tres minuts*. Estem fent referència a la cultura de l'*abstract*, del *Reader's Digest*, dels manuals per aprendre anglès en dues setmanes, i en els dies que corren, dels *llibres d'autoajuda*.²

Per aquests autors, aquesta construcció del discurs periodístic comporta una disminució en la capacitat d'incorporar en el pensament i en la memòria allò que és explicat en el text. Cadascuna de les frases té un efecte intrusiu sobre la persona que el llegeix. Juxtaposició i compressió són els dos elements essencials de la denominada *cultura dels tres minuts*, que arriba al seu paroxisme en la televisió i en la cultura del videoclip.

2. Anàlisi dels continguts

Ens hem entretingut a fer una taxonomia de frases en funció del seu contingut. Les hem

classificades en tres categories: *frases denigratòries*, *frases amb inexactituds manifestes* i *frases que contenen opinions personals convertides en pseudo-dogmes*. Paral·lelament hem examinat —per bé que de forma tangencial— aquelles qüestions relatives a l'estatut de la psicoanàlisi, com coneixement que participa de components científico-naturals, científico-socials, i de naturalesa crítica i filosòfica. Importa recordar, que Freud parlava molt sovint de la psicoanàlisi com una disciplina híbrida.

Entre les principals *frases denigratòries*, trobem la que dona títol a l'article: «Lo que queda de Freud». Aquesta formulació té un contingut negatiu. L'autora hauria pogut escriure —entre moltes d'altres— alguna de les quatre frases que tenen un contingut positiu: *El llegat vivent de Freud*, *La vitalitat de la psicoanàlisi a les portes del s. XXI*, *La contribució de Freud al pensament i la ciència contemporànies* i finalment, *Per què Freud és vigent a les portes del s. XXI*. Podríem seguir cercant infinits títols alternatius. Mirant superficialment qualsevol diccionari, podem observar que l'ús que fa Galán del verb castellà *quedar*, és: treure valor a la cosa de la que es parla. En el *Diccionario Ideológico de la Lengua Española* de J. Casares, es fa referència a *quedar* com: «subsistir un residuo o parte de una cosa».

Un altra frase denigratòria que no podia faltar de cap de les maneres és: «¿quién tiene tiempo y dinero para el diván?» Importa assenyalar que és el subtítol de l'article. El contingut d'aquesta frase *funciona com a idea-força* en relació a la qual res pot ser argumentat. El temps que dura la psicoanàlisi i la inversió econòmica que comporta ha sigut un lloc comú del pensament antipsicoanalític de tots els temps. Galán, adherint-se a aquest lloc comú i col·locant-lo en un lloc molt preminent, tranquil·litza als que la poden llegir prenent partit de manera manifesta. En contra del suposat equilibri i imparcialitat que una periodista hauria de tenir, Galán, ens diu clarament de quina banda està: en contra de la psicoanàlisi i dels que la practiquem des de diferents posicions i formacions. Quan el psicoanalista es troba enfrontat a tòpics posseïdors d'una càrrega irracionalista tan alta, pren consciència que en l'actual context, es fa impossible debatre públicament amb calma i rigor qüestions com aquesta.

La denigració convertida en article periodístic va més lluny. Galán, en parlar de les institucions psicoanalítiques i, molt particularment de la IPA, converteix a les persones que hi són adherides —psicoanalistes de professió— en membres d'una religió rígida, tancada i dogmàtica. Observi's com

està escrita la frase denigratòria: «11.000 psicoanalistas guardianes del fuego sagrado.»

Hauria estat més intel·ligent per part de la Sra. Galán: a) fer referència a que la IPA és una institució referent, probablement la més important del complex món psicoanalític, per bé que no l'única; b) hauria pogut fer referència a les grans escoles i corrents que existeixen en l'actualitat en el món psicoanalític i llurs referents institucionals. Però qualsevol de les dues opcions, l'hauria portada indefectiblement a haver de presentar de forma seriosa els punts de vista que practica cadascun d'aquests corrents.

Aquests són els relatius a la teoria i la tècnica de treball amb els pacients. S'hauria vist obligada a donar veu a les posicions psicoanalítiques existents i com es col·loquen enfront al patiment psíquic avui, en iniciar el s. XXI. En una paraula, *s'hauria vist obligada a parlar, d'allò que dona rigor i consistència a la pràctica psicoanalítica*: la psicoanàlisi personal, la revisió de com es treballa amb els pacients, l'assistència regular i continuada a grups d'estudi, seminaris, etc. de teoria psicoanalítica, així com l'esforç de publicar en les revistes pròpies de la nostra comunitat. Probablement, explicar-ho així, li hauria representat adoptar un to benevolent, si no directament positiu en la valoració de la psicoanàlisi.

En la mateixa línia, se situa la frase: «Cruz Roche considera esta pertenencia (a la API) como la prueba del algodón de la pureza psicoanalítica». Ens preguntem: val la pena sotmetre a exegesi una vulgaritat tan manifesta? Com pot ser que l'autora, que hem de suposar va rellegir l'article, no se'n va adonar? Ens abstindrem de dedicar-nos a fer interpretacions silvestres perquè no se'ns malinterpreti. Les afirmacions publicades, contrasten amb el camí abrupte i retorçat que configura l'accés a *l'ofici d'analista*. Un altre cop més, Galán es traïciona usant frases publicitàries i, de passada, enganya als lectors.

Tot i això, s'imposen dos comentaris:

1. La propaganda publicitària usa sovint mots de procedència i continguts religiosos. Aquestes paraules són les que floten en la memòria col·lectiva de les persones. Mots com *pur*, *puresa*, *cel blau*, *virginitat*, o frases com *anar a predicar*, etc., connecten amb aquesta qüestió. Actualment, usar aquestes paraules, els orígens de les quals arrelen en la tradició cristiana occidental, transcendeix l'ús col·loquial i han penetrat amb força en l'àmbit de la publicitat.

En funció d'interessos concrets, aquests mots, poden ser usats positivament o negativament per publicistes i periodistes. El cas de l'article que comentem és modèlic. Generalitzant, els discursos sobre les notícies del món, opinions editorials o la propaganda mateixa, es van trencant amb paraules-clau de caràcter publicitari, que són d'origen religiós.

La germanista Anneliese Senger va publicar l'any 1974 que les secularitzacions lingüístiques dels anuncis publicitaris procedien de les classes de religió rebudes a l'escola primària. Aquesta afirmació, s'ha de matisar en el cas hispànic. Entre nosaltres, la presència de llenguatge de contingut religiós és encara molt important. Abonen aquest punt de vista: la permanència de la religió en la vida quotidiana després de la Guerra Civil, i el domini d'una part de l'aparell educatiu per part de l'Església Catòlica. Cal afegir el poc temps que va des de la industrialització dels anys 60 del segle xx fins avui. Això fa que els referents lingüístics de caràcter religiós tinguin un pes molt més gran en les ments de les persones de la *Pell de Brau* que a Alemanya.

2. Pel pensament postmodern, qualsevol forma de pensament dur, crític i dialèctic és associada de manera immediata a pensament religiós i dogmàtic.³ Així, les paraules que s'escullen per presentar-lo al lector tenen per sistema, un contingut negatiu. Molt sovint, procedeixen d'un ús maldestre de mots d'origen religiós com els citats anteriorment. El cercle es tanca: l'ús d'aquest llenguatge fa que, en les poques columnes d'un article, la psicoanàlisi hagi deixat de ser un saber fonamental sobre l'ésser humà, per esdevenir una forma de vida religiosa.

Entre les frases que contenen inexactituds manifestes, en destacarem una que Galán posa en boca d'un dels nostres: «Al psicoanàlisis español se le ha parado el reloj». Es fa impossible respondre a una frase tan falsa en tan poc espai. Assenyalarem quatre dades que permetran situar-nos en el tema que ens ocupa. A l'Estat Espanyol, la psicoanàlisi va entrar amb força en els cercles intel·lectuals i mèdics del primer terç del s. xx, tot i que el panorama de la medicina i les neurociències era dominat per la figura de Cajal. Dos són els productes intel·lectuals que reflecteixen entre molts d'altres, l'impacte positiu d'aquesta entrada: la traducció castellana de l'obra completa de Freud, realitzada per Luis Ballesteros de Torres, i la publicació del magnífic manual: *La Psico-anàlisi* escrit pel Dr. Emili Mira López, i publicat el juny de 1926 a Barcelona.

La Guerra Civil, va destruir aquest pòsit, perquè els seus principals actors es varen exiliar. Cal recordar aquí, apart del ja citat Emili Mira, l'eximia figura d'Àngel Garma, psiquiatre i psicoanalista basc, que va jugar un paper fonamental en la fundació de la APA a l'Argentina. Després de la Guerra Civil a l'Estat Espanyol sí que s'havia parat el rellotge.

Fa varies dècades que la psicoanàlisi ha rebrotat amb força a l'Estat Espanyol, i molt particularment al nostre país, Catalunya. Com que *El País* és un diari de tirada estatal, l'autora hauria d'haver fet un exercici de ponderació, fent referència a la situació de la pràctica psicoanalítica en els diferents indrets de l'Estat. No és així. Aquest oblit no és casual: Seria ingenu passar per alt, el mercat *tono capitalino* que l'article destil·la. A la falsedat manifesta, que *se nos ha parado el reloj* s'hi afegeix aquesta posició gran espanyola a la qual són tan afeccionats els periodistes del diari que ens serveix de referència. Pot argumentar-se —i amb molta raó— que hi ha d'altres diaris que practiquen un gran espanyolisme molt més agressiu i demagògic. Això es cert. Però el comú denominador de tots ells, és sempre el mateix: *España tiene por capital Madrid y luego están las provincias*.⁴

Així, l'autora descuida, de forma clamorosa, que a Catalunya existeix una nodrida comunitat psicoanalítica que ha anat creixent en quantitat i qualitat en els darrers trenta anys. Qualsevol persona mínimament informada sap positivament que Barcelona ha esdevingut una ciutat on hi ha un elevat nombre de professionals molt compromesos, articulats entre sí per vincles del respecte a la pràctica i la teoria psicoanalítiques. La ciutat, en l'actualitat, té un poder d'irradiació molt important i no té res a envejar a Zurich, París o Londres considerades per comú de la gent les capitals de la psicoanàlisi europea.

La lectura del requadre a la part inferior de la fotografia, que porta per subtítol «¿Para cuándo la ciencia?» remet a un altre tòpic antipsicoanalític, un autèntic pseudo-dogma: l'estatut dubtosament rigorós, científic de la psicoanàlisi. Des d'aquest punt de vista, la psicoanàlisi, només pot ser valorada en tant que saber, des de les implicacions lingüístiques, normativo-prescriptives, causals i axiològiques pròpies de les ciències naturals. Aquest axioma funciona com el llit de Procuste al qual s'ha de sotmetre la psicoanàlisi perquè li tallin els peus.

És ben sabut que des del punt de vista lògic, per l'objecte del seu estudi, que és el psiquisme humà, la psicoanàlisi no pot establir de forma total isomorfismes amb les diferents tipologies de

ciències naturals. Però aquesta posició, sostinguda per molts psicoanalistes i filòsofs de la ciència, amb totes les mils de reflexions que l'acompanyen no serveix per a res a l'articulista. No pot estranyar-nos que l'article digui que:

La principal crítica al psicoanàlisis procede del mundo de la ciencia y no se dirige a Freud, sino a sus seguidores. No han sido capaces de convertirlo en una ciencia más rigurosa y con mayor base biológica. La objeción es del profesor Eric Kandel, Premio Nobel por su contribución al conocimiento del aprendizaje y la memoria y un entusiasta seguidor de Freud en los inicios de su carrera.

(Observi el lector que, de forma subreptícia, es deriva que Kandel ara ja no és «entusiasta seguidor»)

Comparem ara la construcció del paràgraf anterior amb algunes referències a una autoritat molt reconeguda, el neuròleg Antonio Damasio, tal i com les va exposar en una entrevista al diari *La Vanguardia*, realitzada per J.M.Cencillo i J. Corbella. En aquesta, —que no és ni de lluny una apologia de la psicoanàlisi— publicada el dia 16 de desembre de 2002 a *La Vanguardia de la Ciencia*, Damasio afirma que: «La neurología confirma muchas ideas de Freud».

Els autors de l'entrevista diuen:

Freud vuelve. No desde el diván del psicoanálisis sino, contra todo pronóstico, desde los laboratorios de neurobiología donde el método científico es rey y donde los investigadores diseccionan, con modernas técnicas de imagen, qué ocurre en los abismos del cerebro. «Y lo que estamos viendo es que muchas de las ideas de Freud, aunque no todas, eran correctas»

Preguntat en què tenia raó Freud, Damasio afirma que:

la idea de que nuestras emociones actúan por debajo del umbral de la consciencia, y que guían nuestros comportamientos conscientes, es muy buena desde el punto de vista de las neurociencias modernas. Las investigaciones que hemos hecho en los últimos diez años han demostrado precisamente que tenemos una actividad emocional preconscious y que, sin ella, no podríamos tomar decisiones racionales correctas. [...] En conjunto, sus ideas sobre la naturaleza de la consciencia coinciden con las investigaciones de las neurociencias más modernas. Pienso que, a medida que pasen los años y acumulemos más datos sobre el funcionamiento del cerebro, la gente cada vez se dará más cuenta de que la neurología confirma muchas de las ideas de Freud.

Preguntat sobre els aspectes equivocats de l'obra de Freud, Damasio afirma que:

Pienso que mucha gente ha rechazado a Freud por dos motivos principales. Porque el psicoanálisis no funcionó y porque planteó hipótesis que no se podían verificar con experimentos científicos. Yo creo que estaba en la buena dirección, pero que aún no tenía el instrumental para estudiar el cerebro y confirmar sus ideas. Por eso, en lugar de estudiar el cerebro, estudió la mente.

A partir d'aquest punt, Damasio treu molt de valor terapèutic a la psicoanàlisi. No és gens estrany que digui que no serveix per les psicosis, les depressions i altres processos mentals. Assenyala que el màxim valor que se li pot atorgar es «que las personas que se llaman neuróticas aprendan a comprenderse a sí mismas».

Al final de l'entrevista se li demana sobre el futur i Damasio respon:

Es frecuente que, cuando una idea tiene un gran éxito, como ocurrió con las ideas de Freud, también produzca un gran rechazo. Por eso Freud pasó de tener muchos seguidores a ser prácticamente ignorado. Pero creo que la realidad no está ni en un extremo ni en otro. Freud tenía razón en muchos puntos y debería tener más reconocimiento del que tiene hoy día.⁵

Com persones amb formació psicoanalítica, és ben segur que no podem estar d'acord amb moltes de les afirmacions de Damasio. Però podem pensar-les una per una, reflexionar-les i adoptar el nostre punt de vista. Tornem a preguntar: Per què la Sra. Galán no podia adoptar aquest tipus de discurs, menys fracturat, molt més matisat, comprensible i, efectivament, menys tensiògen? Una resposta pot ser: una cosa és un article i una altra una entrevista. Seria erroni passar per alt aquest detall. Però observem que qui fa un article juga amb avantatge: pot construir el decurs de les idees que vol exposar segons el seu gust, mentre que l'entrevistador ha de portar les preguntes ben preparades i conèixer bé a l'entrevistat. Ambdós aspectes resten creativitat a aquest darrer.

Seguim amb els pseudo-dogmes. Quan l'autora cita a Libertad Berkowierz, ens diu que la Presidenta de l'AECIPP ha dit que «para empezar, han cambiado hasta las patologías y ya no hay mujeres histéricas». A continuació diu que aquesta professional ha dit que «el complejo de Edipo es como la ley de la gravedad».⁶

No tenim el gust de conèixer a la Sra. Berkowierz, de saber a quin corrent s'adscriu, amb qui s'ha psicoanalitzat, així com altres coses que són preguntes corrents que els membres de la comunitat psicoanalítica formulem en tenir notícia d'algun col·lega a qui no tenim el gust de conèixer. Però es fa molt difícil pensar que aquesta persona hagi pogut formular, —si se'n permet la ironia— una afirmació tan contundent en la millor línia i tradició del DSM-IV.

Immediatament a continuació, Galán col·loca la cita a J.L. González Rivera que diu la opinió contrària: «Pero hay descubrimientos freudianos que no tienen vigencia universal». Si el lector és una persona culta però no té una formació especialitzada sobre la matèria que ens ocupa, se li ha de fer difícil tenir clar quan, en funció de determinades condicions materials, val una afirmació o val l'altra. Com pot veure's, la confusió és present arreu. El trencadís es fa palès i veiem com l'autora posa únicament el ciment.

Tot això queda reblat quan González Rivera puntualitza: «La envidia de pene puede darse en algunas mujeres, igual que en algunos hombres existe envidia de útero». Realment, no sabem què varen dir aquests professionals ni si el que digueren fou correctament transcrit. El que sí sabem és que acabem de veure, blanc sobre negre, l'altre gran tòpic de la tradició antipsicoanalítica: *el caràcter misògin i masclista de Freud en afirmar l'enveja de penis per part de les dones*.

Aquest punt de vista, per desgràcia avui és moneda corrent, i una part del moviment feminista l'ha incorporat acríticament tot i les potents elaboracions fetes per dones psicoanalistes. No és el moment per debatre aquesta qüestió controvertida. Però s'imposa una consideració: seria de justícia, per un mínim rigor intel·lectual, comparar la producció intel·lectual i científica del *misògin* Freud al costat de les de Le Bon, Spencer, Carrel, Richet, Moebius, i molts d'altres.⁷

Una atenta comparació dels texts ens demostraria que el Freud reaccionari i masclista és un perillós feminista si se'l compara amb els metges i biòlegs coetanis citats abans, molts dels quals eren més molt famosos i reconeguts. Alguns varen accedir al Premi Nobel. No remarca que Freud sempre va reconèixer moltes de les carències que tenia l'estudi psicoanalític de la dona. Oblida que, des dels primers moments, moltes dones varen incorporar-se amb rigor i passió al naixent moviment psicoanalític, començant per Lou A. Salomé, per citar la més coneguda. Amaga al lector que moltes de les millors

continuadores del mestre foren i són dones. Quan coneixem la dinàmica de l'inconscient sabem que res és casual. Però a Galán això li importa poc: calia fer sortir com fos un dels tòpics que més venen en el supermercat antipsicoanalític.

Les persones que tenim formació psicoanalítica coneixem perfectament que tota la conflictiva relacionada amb el complex d'Èdip, la castració, l'enveja de penis, així com d'altres elements relacionats amb les diferències entre sexes... *transcorre en el pla de l'inconscient*. En canvi, tal i com estan construïdes les frases, van dirigides del jo-conscient de qui les escriu al jo-conscient dels lectors i això, sense una mínima explicació coherent, frega la impostura.

La raó és senzilla: en tots els grans descobriments científics, el sentit comú queda violentat per allò que les descobertes posen de manifest. Si això val en la mecànica quàntica i ho acceptem sense problemes, hauria de valdre a l'hora d'acceptar i de comprendre que, existència de l'inconscient i les seves formacions, escapa al sentit comú. És el que hauria d'haver destacat la referència que fa sobre el tema controvertit que ens ocupa. Hauria sigut més ètic.

Però des del punt de vista dels continguts, el més fràgil —per no dir insostenible— és com l'autora *reifica* la ment al llarg de tot l'article. «La reificació és l'acció de convertir quelcom en cosa, o de concebre-ho en analogia amb la natura i l'estructura de les coses». Galán, pressuposa que aquesta cosa denominada *ment* es desajusta com pot fer-ho el motor d'un automòbil o el d'una nevera. Així doncs, per cada tipus de desajust correspon usar determinades tècniques per corregir-lo. Usant com arguments d'autoritat als professionals que ha anat citant, redueix la complexitat de la psicoteràpia i les seves diverses formes a un problema tècnic. Aquestes, funcionen com les diferents claus angleses que hom fa servir per reparar una avaria.

Això comporta fer un diagnòstic estàtic, basat en el símptoma, i no pròpiament psicoanalític, que com bé sabem, es funda en la comprensió de l'estructura amb totes les implicacions i constel·lacions que se'n deriven. La conflictiva psíquica del subjecte resta difuminada. La sexualitat, en el sentit més freudià del terme, ni existeix. Un altre cop, allò que és l'ànima vivent de la psicoanàlisi és esborrada. La qüestió és seriosa: en la civilització on dominen la raó tècnica i la premsa, a cada problema existent cal trobar-li les tecnologies adequades que l'arreglin. Des d'aquesta perspectiva, si el patiment psíquic és vist com a desajust de la ment, que és

entesa com una cosa, la psicoteràpia en les seves diferents vessants, no pot ser considerada més que com a mera tècnica neutra, sense cap altre implicació ètica, axiològica i política.

Partint de l'afirmació que, un dels mèrits de Freud és: «ser el arquitecto de las psicoterapias», explica que: «la tendencia actual es no conformarse con una sola técnica». Citant a González Rivera, diu que aquest professional practica «una terapia autógena que utiliza técnicas de meditación». Més endavant diu: «las llamadas terapias breves y sistémicas han sustituido al diván, que reina todavía en Francia y Argentina». (Sobren evidentment els comentaris).

Per reblar aquesta visió reificada de la ment, i la necessitat d'usar diverses tècniques sense aclarir el perquè, l'article acaba fent referència al professor Caparrós, qui:

«[...] está de acuerdo en la vigencia del legado de Freud, aunque admite: cualquier teoría con más de cien años ha sido superada. Pero lo fundamental del pensamiento de Freud, las leyes que rigen el inconsciente y el camino para llegar a él, todo esto sigue intacto. Han cambiado las técnicas clínicas lógicamente» ¿Sirve o no sirve el psicoanálisis? «No para los trastornos graves, psicosis, trastornos bipolares, las neurosis obsesivas o las fobias. Sólo puede aplicarse a trastornos del carácter siempre y cuando se modifique la técnica. El expresidente de la API, Otto Kenberg llevaba años sin diván».

Però el doble discurs ha de seguir fins al final. Galán acaba citant Cruz Roche que diu que: «[...] Sólo prescindía de él con los enfermos muy graves. Para un psicoanalista el diván sigue siendo irrenunciable [...]» Hom podrà observar que una idea queda clara: la psicoanàlisi, així com tot allò que s'hi relaciona és una cosa antiquada... «superada», i, en el millor dels casos, mancada d'utilitat real, pràctica.

La crítica de la forma i dels continguts restaria incompleta si no féssim una breu aproximació als elements postmoderns de l'article. Molts d'ells en són, sens dubte, les seves autèntiques columnes vertebrals. El més rellevant és *el no-establiment de la relació històrica entre l'aportació freudiana en el seu temps i els nostres dies*. L'autora no sap pas contestar quina és la tensió dialèctica realment existent entre una suposada *antiga producció cultural* i la seva *expressió contemporània*.

Així es crea el conegut esquema: «aparició d'A» - «post A» - «post - post d'A» etc. que troba la seva màxima expressió en el camp de l'art amb la

substitució d'unes tendències artístiques per unes altres a gran velocitat. En el domini de la filosofia de la ciència passa per teoritzar un ús abusiu i banal de la categoria popperiana de falsabilitat. Per la condició postmoderna, tot se *supera* ràpidament. Una cosa apareix, té una gran eclosió i després és immediatament *superada* per una altra. La paraula té altres implicacions que es relacionen amb: el caràcter efímer de les coses, les ideologies, les teories i les concepcions del món. La ideologia postmoderna només pot concebre l'evolució de les coses per les reorientacions permanents de les tendències del mercat.^{8,9}

Un segon element fa referència al trencadís, però mirat des d'un altre punt de vista: el d'un *collage de persones autoritzades*. El contingut manifest de l'article ens parla de persones que coneixen la psicoanàlisi, i poden parlar-ne. Des del punt de vista del latent, destaca el contingut marcadament narcisista, consubstancial amb la condició i el pensament postmoderns.

Un tercer element fa referència al *relativisme cultural que destil·la l'article*. Aquesta qüestió connecta amb el que dèiem més amunt. Per la lògica postmoderna, (si pot parlar-se així) el rigor vinculat al determinisme (siguin quines siguin les seves diferents formes i expressions epistèmiques) esdevé pura teologia dogmàtica. El pensament postmodern revindica les *tonalitats grises* i rebutja per sistema els *blancs o negres*. No pot preguntar-se en quin camp del coneixement, el *blanc o negre* o aquestes *tonalitats grises* tenen validesa explicativa de la realitat. No és ara el moment d'aprofundir en aquesta discussió filosòfica. Però cal observar que pels que practiquen el *pensament feble* (recordem les obres de Vattimo o les de Lyotard) la defensa de les tonalitats grises i el rebuig intransigent *des del punt de vista pràctic* del determinisme, sí que està esdevenint —si ja no ho és— una forma de pensament dogmàtic.

Els continguts de l'article, fan bona la frase del físic i filòsof de la ciència Gastón Bachelard quan deia: «no hi ha coses simples, existeixen solament les simplificacions». Es fa necessari recordar la relació que tingué aquest físic, un del més vinculats a la revolució de la física relativista i de la mecànica quàntica, amb la naixent teoria psicoanalítica. Podem preguntar-nos: què diria Bachelard en llegir un treball sense guió, sense estructura, en una paraula, sense forma, on idees contradictòries són exposades les unes al costat de les altres sense cap judici orientatiu?

La descoberta de la psicoanàlisi ha representat una autèntica subversió del pensament de l'ésser humà sobre sí mateix. Sobre aquesta qüestió existeix un acord general. Per aquest motiu, Freud és col·locat al costat de Copèrnic, de Galileu, de Darwin o de Marx. El mateix Freud era conscient del caràcter subversiu que tenien les seves descobertes.¹¹ Per dir-ho en termes rigorosos, *l'obra de Freud, amb tot el caràcter subversiu que porta incorporat, ha esdevingut un valor d'ús que pertany al Patrimoni de la Humanitat.*

Però en la societat on el valor de canvi domina sobre el valor d'ús de forma gairebé totalitària, la subversió es troba contínuament amenaçada de ser convertida en mercaderia. Això val també pels que s'han atrevit a produir la subversió. Jost Herbig, en l'epíleg del llibre que citem fa referència al tema. Ens diu què passa quan la subversió és convertida en mercaderia i arrossega als seus pares fundadors:

Per això, tots els intents de subversió espiritual poden ser absorbits sense cap problema i incorporats novament al procés econòmic de forma que tinguin parcialment utilitat. Després d'haver recorregut el tracte digestiu, «la subversió» apareix com una mercaderia corrent en el mercat de la denominada subcultura. Els pòsters de Marx, Mao i el Che Guevara, realitzen la mateixa funció que en el mercat normal correspon a motius reproduïts massivament, com els cérvols pintats a l'oli o la mare de Déu. El camuflatge del guerriller o l'aspecte de hippie es converteixen en el vestit bavarès. L'uniforme dels «inadaptats» acaba inspirant inclòs l'alta costura. La intenció política de l'art d'avantguarda, —després d'un curt període de commoció en el qual el mercat i l'escena es reorienten, —queda buida, perquè passa a ser consumit i trivialitzat: com a mercaderia material i ideal pel públic culte, per la propaganda, pels comerciants, col·leccionistes i cases de subhastes, i no, en darrer terme pels artistes, qui, a partir d'aquest moment només subministren «gènere de marca».¹²

Podem acabar expressant alguns dubtes raonables des de la posició de *la docta ignorantia* proposada per Nicolau de Cusa, quan començava a qüestionar el model celeste geocèntric. Si una part del patrimoni de la humanitat que és la psicoanàlisi, que és un saber que transcendeix cultures i generacions és tractada d'aquesta manera tan superficial... com són tractats els temes actuals que reflecteixen interessos polítics, econòmics i socials en conflicte i ens toquen d'aprop...? És *El País* un diari fiable...? És tan progressista i d'esquerres com diu ser...?

2. Res de nou sota el Sol: reflexions a propòsit de la llei de la impunitat periodística

Probablement algun lector comparteixi la idea que es fa difícilment creïble que un diari que s'adjectiva de seriós pogués publicar un article com aquest i que les preguntes que formulàvem són pertinents. Dissortadament, no és sorprenent. Els periodistes adscrits als grans grups mediàtics regeixen els seus comportaments per una llei no escrita, que ens permetem la llibertat de denominar-la *la llei de la impunitat periodística.*

Estem fent referència a que Galán devia ser molt conscient que feia un treball absolutament mancat de qualitat i de profunditat. Però és igual. Els grans grups mediàtics saben que qualsevol article sempre rebrà cartes de lectors, i que alguns d'ells tenen una vocació frustrada d'exegeta. Els grans grups mediàtics coneixen perfectament l'estratègia per fer-los front: publicar a la secció de «cartes al director» unes a favor i altres en contra, i en el «defensor del lector» o en algun «editorial específic» corregir alguns dels errors massa greus que l'article pot contenir.

Presentem a continuació tres de les expressions d'aquesta manera de fer les coses: a l'esquerra la primera carta apareguda en contra de l'article de Galán, al mig, un editorial del diari —molt banal per cert— i a la dreta una carta absolutament contrària a la psicoanàlisi.

Amb prou feines, passades unes poques setmanes de la publicació de qualsevol article, els errors que contenia, les opinions favorables o contràries, tot restarà oblidat. És per aquest motiu, que en la premsa escrita es pot publicar tot, perquè la persona que hi escriu, sap que, en el més segur dels casos, els pitjors disbarats, quedaran anul·lats pel cúmul de notícies que vindran a continuació. Això ho coneixen perfectament els grans consorcis mediàtics.

La premsa com institució —i en el cas de *El País*, com hem vist, això s'agreuja perquè és un diari molt jove— ha deixat de tenir la funcionalitat connectiva, educadora i productora d'ideologia, que va tenir al llarg dels segles XVIII, XIX i, en molt menor grau, el primer terç del XX. Era quan, en molts indrets, la burgesia era una classe revolucionària en ascens, lluitava per la llibertat d'expressió i havia convertit les *Cartes sobre l'educació estètica de l'home* de Schiller en un dels seus manifestos més preuats.

Era quan els diaris es llegien amb calma i els periodistes maldaven per fer del periodisme un gènere de qualitat. Molts eren escriptors com Pla o

El psicoanálisis goza de buena salud

El artículo del domingo día 26 de marzo titulado "Lo que queda de Freud" es "más de lo mismo". Pregunta a los de siempre, que ofrecen, como siempre, las respuestas de siempre, las que los de siempre quieren oír: que el psicoanálisis está superado, que es una práctica inaccesible, que Freud ha muerto, que es una técnica inviable con las psicosis, que ya no hay histéricas (¡) y bla bla bla. Esto dicho incluso por algunos que se dicen psicoanalistas, y que han transformado su impotencia en dogmas, en "descubrimientos". Cuestión de mercado.

Pero reconocerá, señor director, que es cuando menos sorprendente que durante el último mes fuera publicado en su periódico, a toda página, el anuncio de una colección de clásicos del psicoanálisis con prólogos de los miembros de la Asociación Mundial de Psicoanálisis (en nuestro país, miembros de la Escuela Lacaniana de Psicoanálisis) y no fueran consultados para pronunciarse sobre el estado de salud de nuestra práctica clínica.

También es para tener en cuenta las contradicciones de esta línea editorial, dado que el día anterior, en *Babelia*, fue publicada una entrevista con Slavoj Žižek, "el filósofo de lo nuevo", quien no ha ocultado jamás su deuda con Jacques Lacan y Freud, y se define como lacaniano.

En cuanto al psicoanálisis como práctica clínica, son múltiples las publicaciones en las que quedan reflejadas las nuevas estrategias y dispositivos institucionales que el psicoanálisis ha inventado para tratar los nuevos síntomas (anorexia, bulimia, adicciones, personalidades frágiles, violencia).

Nunca como ahora el psicoanálisis ha conseguido acompañar el ritmo de los vertiginosos cambios a los que está asistiendo la civilización, nunca el legado freudiano gozó de tan buena salud.— Vilma Coccoz, Madrid.

Carta d'una lectora
El País, 3 d'abril de 2006

Editorial
El País, 7 de maig de 2006

Contra editorial
El País, 9 de maig de 2006

Freud nos mira

LA IDEA que los individuos occidentales poseen sobre sí mismos, e incluso Occidente en cuanto colectividad, sería radicalmente distinta sin pensadores como Sigmund Freud, del que se conmemoran los 150 años de su nacimiento. Hasta el final del siglo XIX se atribuían las enfermedades mentales a deficiencias orgánicas en la estructura cerebral. No había prendido todavía la corriente que comenzó a pensar los conflictos personales como efecto de enredos anidados en zonas oscuras e inconscientes del espíritu y cuya formación habría tenido especialmente lugar en las etapas de la infancia, según culminó Freud.

A menudo, cuando se descalifica a Freud y a sus teorías, se le tilda de literato más que de científico, de hombre de ocurrencias más que de ideas, gran lector de literatura y de filosofía, más volcado en la intuición que en la experimentación, repetidamente tentado de elevar las anécdotas clínicas a teorías y, con ello, temerariamente expuesto a la crítica profesional. Sin embargo, ¿cómo hablar de la historia del arte, del cine, de la literatura, de la música, de los masivos movimientos políticos o los extraños movimientos del corazón ignorando a Freud? De igual manera que, sin distinguir entre izquierdas o derechas, todo el pensamiento culto del siglo XX está impregnado de marxismo, casi cualquier diagnóstico actual sobre los desequilibrios de un vecino incorpora el lenguaje de Freud.

En los últimos 10 años, el psicoanálisis, más o menos corregido y aderezado por otras escuelas, ha ido creciendo porque, seguramente, tras la abusiva aplicación de terapias exprés y psicofármacos a granel, una parte de los pacientes ha confiado en la profundidad de un método que se apoya en el habla; que intenta, en suma, prestar atención a los conflictos mediante la extroversión y hacerlos notorios para quienes han de tratar directamente con ellos. ¿Podría imaginarse un trato más voluntariamente humano y una cura, gracias al habla, más acorde, en teoría, con el supremo bien de la comunicación?

Freud nos mira

No puedo entender el editorial de ayer domingo *Freud nos mira*. No acierto a alcanzar las razones que han llevado a un diario tan serio a publicar semejantes afirmaciones. Es cierto que la falacia del psicoanálisis ha sido tan señalada por sus detractores como contestada por sus defensores. La polémica ha sido secular y al final, creo yo, nada hay en la ciencia positiva moderna que pueda sintonizar con tal falacia. Quienes dedican su vida a investigar científicamente cómo funciona el cerebro y cómo organiza la mente y el comportamiento deben sentirse profundamente decepcionados por ese editorial. Es cierto que, a diferencia del psicoanálisis y los psicoanalistas, quienes estudiamos la mente siguiendo el método científico no lo sabemos todo, pero los éxitos de la ciencia en el tratamiento de los problemas mentales están más que demostrados y se pueden conocer simplemente repasando las excelentes páginas de *Salud y Ciencia* de EL PAÍS en las hemerotecas. El editorialista puede consultarlas sin dificultad, pero le resultará mucho más complicado explicar a los lectores de este maduro periódico de 30 años en qué consisten "los enredos anidados en zonas oscuras e inconscientes del espíritu", quién ha negado "la influencia de Freud en las artes, el cine o la literatura", dónde están el crecimiento actual del psicoanálisis, los científicos que niegan el habla como método terapéutico, o los enfermos generosamente curados por las artes de quienes se resisten a validar científicamente sus teorías y procedimientos. ¿Qué pensarían los modernos astrónomos si, de repente EL PAÍS, reivindicara las maravillas de la astrología! Quien nos mira en 2006 no es Freud sino Cajal.— Ignacio Morgado Bernal, catedrático de Psicobiología del Instituto de Neurociencia de la Universidad Autónoma de Barcelona y ex decano de la Facultad de Psicología de la misma universidad.

Gaziel. També coneixien la funció productora d'ideologia que tenien dels diaris i l'aprofitaven a fons. Avui, els diaris es fullejen amb prou feines. En els nostres dies, es fa molt difícil —per no dir impossible— destriar quan el discurs periodístic explica una notícia, dóna una opinió en un editorial o fa publicitat encoberta. Per ser exactes, ara és només propaganda. Aquesta també és una manera de fer ideologia, però molt diferent de l'anterior des del punt de vista històric i cultural. L'article que comentem n'és un exemple.

Potser, es pot argumentar un excés de rigor contra un article de diari, que no podia donar més de si del que podia donar, en la plana que dedica al fundador de la psicoanàlisi. Aquest punt de vista s'ha d'analitzar a la llum de la història recent del periodisme hispànic. No és per atzar que hem posat un tros força llarg extret d'un altre diari, de *La Vanguardia* perquè pogués servir-nos de comparació.

La Vanguardia ja té més de cent anys i encara està imbuïda de la manera de fer pròpia del període històric que destacàvem abans. És la pedra angular d'un grup mediàtic poderosíssim. Això comporta que, tot i les pressions comercials a les que se sotmet i que practica, manté un estil més discursiu, més per ser llegit, que no pas *El País*. En una paraula és més europeu, i per la seva antiguitat és part del mobiliari simbòlic català. Cal recordar que juga una multiplicitat de funcions de *servei públic* que la gent associa directament a les seves seccions. És ben sabut que sempre ha jugat a favor del poder *realment existent* en el nostre país.

En canvi, *El País* és la columna vertebral d'un grup mediàtic de creació molt recent, que ja ha incorporat des del seu naixement, en el seu llibre d'estil, tots els tics del periodisme nordamericà, molt més agressiu, més vinculat a la indústria del màrqueting, del *nou periodisme*. Després de la Dictadura, s'ha erigit en portantveu

del pensament que s'articula amb tòpics postmoderns.

Aquesta manera de fer periodisme com fa *El País* i del grup mediàtic al qual pertany, ja va ser descrita el 1964 per Herbert Marcuse en la seva obra *L'Home Unidimensional* i de forma molt particularitzada en el seu capítol número quatre, que porta per títol el *Tancament de l'Univers del discurs*. Aquest autor, comença dient-nos que:

La consciència feliç —o sigui la creença que l'allò real és racional i que el sistema social establert produeix els béns— reflecteix un nou conformisme que es presenta com una faceta més de la racionalitat tecnològica i es tradueix en una forma de conducta social [...]

Aquest tipus de benestar, que és el de la súper-estructura productiva que descansa sobre la base desgraciada de la societat, impregna els *mass media* que constitueixen la mediació entre els amos i els seus servidors. Els seus agents de publicitat configuren el món de la comunicació en el qual «la conducta unidimensional» s'expressa. El llenguatge creat per ells fa una advocació per la identificació i la unificació, per la promoció sistemàtica del pensament, l'acció positiva i per l'atac concertat contra les tradicionals nocions transcendents. Dins de les formes dominants del llenguatge, s'adverteix el contrast entre les formes de pensament «bidimensionals» i les dialèctiques, la conducta tecnològica o els «hàbits de pensament» socials. [...]

Els conceptes d'autonomia, descoberta, demostració i de crítica obren pas als de designació, asserció, i imitació, els elements màgics, autoritaris i rituals cobreixen l'idioma. El llenguatge és despullat de les mediacions que formen les etapes del procés de coneixement i d'avaluació cognoscitiva. Els conceptes que contenen els fets i que per tan els transcendeixen, estan perdent la seva autèntica representació lingüística. Sense aquestes mediacions el llenguatge tendeix a expressar i auspiciar la immediata identificació entre fet i raó, veritat i veritat establerta, essència i existència, la cosa i la seva funció. [...]

La unificació de les nocions oposades que caracteritza l'estil comercial i polític és una de les moltes formes en les quals el discurs i la comunicació s'immunitzen contra l'expressió de la protesta i la negació [...].¹³

Podríem seguir citant gairebé íntegrament aquest treball de Marcuse que tantes claus ens dona sobre el món en què ens toca viure. El problema no és una periodista que escriu sobre un tema que desconeix perquè se sap protegida per la llei de la impunitat periodística. Al cap i a la fi, Galán és una

assalariada del grup mediàtic més potent en llengua castellana. La pèssima qualitat del seu article no és més que una aparença d'aquest conjunt d'aspectes que es relacionen amb un sector estratègic de la indústria contemporània: *la dels mitjans de comunicació*, que funciona com qualsevol altra branca de la producció en el context del capitalisme terminal i globalitzat. I que té una funció: *la producció de consens*. Així la definí el periodista nord americà Walter Lippman i Noam Chomsky, entre d'altres, n'ha estudiat les seves funcions socials en les darreres dècades.

3. La indústria de producció de consens (i la seva germana bessona)

Similarment a com les diverses multinacionals automobilístiques han anat unificant i homogeneïtzant els seus models, també la indústria de producció de consens ha anat fent el mateix amb les llengües, l'exposició de les notícies, el relat periodístic, l'article de fons, l'editorial, els successos, o la crítica literària. És el llenguatge de l'administració total, on s'utilitzen uns pocs centenars de paraules, amb la pèrdua simbòlica que això comporta. Pross, assenyala que, sota la pressió competitiva de la que ell denomina *la indústria de la tensió* resulta que:

[...] les redaccions dels diaris i dels programes televisius exigeixen cada cop més i més informes sensacionalistes, per tal de poder mantenir les seves quotes d'audiència i de lectors [...] si la pau és la llibertat en la tranquil·litat tal i com la va definir Ciceró, resulta que la intranquil·litat que proporcionen les ofertes d'entreteniment de la televisió no és un signe de pau, assenyala coaccions ocultes i no la diversió.¹⁴

Pensem que aquesta referència es pot traslladar sense massa dificultats a la premsa escrita. El punt de vista és fàcil de justificar: *els grups mediàtics funcionen com un tot*. Les seves diferents branques (premsa, ràdio, televisió, editorials de llibres, producció de pel·lícules, àudio i vídeo digitals, TDT, llibres escolars, etc.) estan interconnectats com uns vasos comunicants. Els continguts es reverberen, com ho fan les llums de les espelmes en els miralls de les sales dels palaus barrocs. Només així poden assolir les màximes quotes possibles de lectors, oients, espectadors i compradors.

Per tal d'assolir els màxims rendiments, cal usar aquest llenguatge de l'administració total, però és de

tot punt de vista ingenu suposar que amb aquesta explicació n'hi ha prou. Amb ella, cauríem en l'economicisme més infantil. Ja hem citat varies vegades que la producció de tensió psíquica n'era un element imprescindible. Cal afegir-ne més.

Una altre aspecte que ajuda a explicar aquest fenomen contemporani, remet a que la indústria de producció de consens, la dels *mass-media*, treballa paral·lelament en *promocionar l'interposició d'artefactes que mediïn en el procés comunicatiu entre les persones, i que siguin aquests artefactes els que en determinin la qualitat i la credibilitat*. Fem referència, a la vastíssima *indústria de tecnologies de la comunicació*, que és la germana bessona de l'anterior. L'una sense l'altra no s'expliquen.

Per posar uns exemples ben corrents: és gairebé un axioma que una notícia és *verdadera* si la diu la televisió o surt a la primera plana dels diaris. En la darrera dècada aquest procés s'ha accelerat amb el telèfon mòbil, els diaris gratuïts i la popularització d'internet. En moltes zones d'Europa, el nombre de telèfons mòbils supera ja el d'habitants. La propaganda ho diu ben clar: estar en contacte, comunicar-se, és parlar amb el mòbil. Això és cert, però aquí no es troba pas el problema. Negar els avantatges d'aquestes tecnologies de la comunicació, implicaria adoptar un punt de vista, propi dels que voldrien fer marxa enrere en el rellotge de la història.

El problema és que aquests estris, en la lògica de la valorització de capital, deixen de ser mitjans al servei de l'ésser humà i esdevenen fins en si mateixos. De fer un paper instrumental en la comunicació entre les persones, s'ha anat creant, via propaganda, la idea que la comunicació humana, només té valor i sentit si es fa a través d'un d'aquests instruments. Això està produint en l'imaginari col·lectiu un efecte pervers: *la pèrdua de valor de la comunicació directa entre els éssers humans*. Fem referència a la comunicació que es fa primordialment a través de la paraula en els diferents marcs i espais de la vida quotidiana. I un d'ells és l'espai psicoanalític.

Pross i Romano, publiquen en el llibre que hem citat a la nota 2, una versió en forma d'acudit, del qual n'és autor l'humorista Tomaschoff:

Theodor W. Adorno va parlar que la cultura de masses s'havia anat convertint en indústria cultural mercantilitzada els anys 30 del segle xx. Un dels trets que destacava en els seus treballs referits a la música era que les obres musicals es tocarien cada vegada més de pressa, «s'encongirien» i la diversitat dels seus continguts es retrauria. Aquesta retracció

Ídolos del mercado: virtual y material
Bocadillo del hombre: Lo que nos resulta difícil es el paso a la sociedad de la información.

implicaria la pèrdua de valors simbòlics, perquè la producció simbòlica i la seva introjecció en la ment de les persones *necessita temps*.¹⁵

Han passat moltes dècades des que Adorno va publicar les seves reflexions. No és únicament la música la que necessita temps per ser escoltada. Qualsevol producció humana necessita temps. El sofriment psíquic n'és una d'elles. La seva escolta s'ha de fer en un context particular de relació on els éssers humans es posin en contacte, i de forma primordial, *cara a cara, sense mediacions instrumentals*. Però aquest fet que és tan natural, resulta cada cop més antagònic amb els interessos de les indústries de producció de consens i les de tecnologies de la comunicació. Aquests dos sectors d'indústries estratègiques no poden estar interessades de cap de les maneres en mantenir una forma de comunicació directa entre les persones.

Adorno, membre prominent de l'Escola de Frankfurt no podia ni arribar a imaginar, que allò que avui és directament posat en qüestió és *la comunicació directa entre els éssers humans sobre els problemes que els afecten*.

Aquest fet històric nou implica a la psicoanàlisi en el seu conjunt: en relació a la reflexió sobre la teoria psicoanalítica i la seva transmissió, en relació a la pràctica clínica i terapèutica amb les implicacions ètiques que comporta i, finalment, en relació a la formació de les persones que desitgen esdevenir psicoanalistes. Ens hem de fer una pregunta: hem prestat suficient atenció a l'impacte real que té la sinèrgia d'aquestes dues indústries estratègiques en la pràctica quotidiana de l'activitat terapèutica?

Pot ser que a algun lector se li faci molt difícil d'acceptar aquesta argumentació, particularment si pren de referent un punt de vista antropològic. Sembla poc sostenible que la parla directa entre dos

éssers humans, un dels pilars que ens fonamenten com espècie social pugui esdevenir el context d'una acció orientada a la valorització mercantil. Se'ns fa difícil imaginar a un psicoanalista i el seu pacient parlant durant la sessió psicoanalítica a través d'un mòbil o una psicoteràpia cara-cara on terapeuta i pacient es relacionen a través d'una web-cam. Les situacions descrites recorden algun dels esquetxos del grup de teatre *El Tricicle*. És una posició molt raonable i, en conseqüència mereix que sigui sostinguda amb més arguments. Farem referència a la síntesi realitzada per Wallerstein sobre l'evolució històrica dels darrers cinc segles.¹⁶

Pico della Mirandola, va morir el 1494 i va deixar escrit el manifest en què es condensa el nou ordre de valors de la modernitat. És el seu conegut *Discurs sobre la Dignitat de l'ésser humà*:

T'he col·locat en el centre del món perquè puguis mirar tot el que hi ha en ell. No té creat ni celestial ni terrenal, ni mortal ni immortal perquè tu puguis ser lliure educador i senyor de tu mateix, i et donis per a tu mateix la teva pròpia forma. Pots degenerar fins a l'animal o, en lliure albir, regenerar-te fins a la divinitat. Tu tens un potencial per desenvolupar que depèn de la teva voluntat i tens en tu els germans de tota vida.

A cinc segles llargs d'aquest *Discurs* podem veure a on ha portat a la humanitat l'aplicació pràctica de les idees que posaven en funcionament la societat burgesa. L'optimisme de Pico della Mirandola, representava: la primacia de l'individu i la concepció de la natura com una cosa passiva i neutre que podia ser usada i abusada per l'ésser humà. Implicava també la voluntat d'universalitzar els valors burgesos a escala planetària a través de la conquesta i el comerç amb la creació d'un sistema mundial modern.

Un dels aspectes més visibles del devenir històric de la cultura de la mercaderia, ha sigut la colonització del planeta i la destrucció de la natura. En l'actualitat aquell procés que va començar amb els viatges a Amèrica s'està tancant definitivament al món, i els efectes de la destrucció ja tenen nom propi: canvi climàtic. Però hi ha una altra colonització acompanyada de destrucció que no és tan visible com la que ens mostren les fotografies de satèl·lit realitzades a la selva amazònica. Estem fent referència a *la colonització de la ment*.

La introducció dels mitjans de comunicació massius i de les tecnologies de la comunicació, representa un salt qualitatiu en fer possible aquest procés colonitzador de la ment. Aquesta té punts de

contacte i diferències essencials amb altres formes precedents de colonització que ara no podem aprofundir. Una de les característiques de la civilització actual és, la conversió d'instruments tècnics en mercaderies per ser venudes en la màxima quantitat possible. Una de les necessitats de la ment humana, la de comunicar-se amb altres ments, esdevé terreny de *colonització que és realitzada per la indústria de producció de consens i per les tecnologies de la comunicació que han perdut el seu caràcter instrumental*.¹⁷

De la mateixa manera que la necessitat de beure aigua queda mercantilitzada amb la venda d'aigua embotellada, també la comunicació és productora de beneficis quan es dóna preeminència a la tecnologia, i no a la necessitat humana de comunicar-se.

La interposició d'instruments que garanteixen suposadament la credibilitat i la qualitat de la comunicació, té una altra conseqüència que facilita de retruc la lògica de l'acumulació: *l'exercici d'un control social més sofisticat* que permet acabar amb una de les reivindicacions de l'individualisme modern: el dret a la privacitat. La societat que més preconitza els valors de la intimitat, la privacitat, el dret al propi cos, el valor de la sexualitat lliure i de la comunicació interpersonal, és la que paradoxalment més atempta contra els valors que diu sostenir. *També el procés de la cura requereix privacitat*. La mediació tecnològica no solament té implicacions comercials i psicològiques, sinó que les té també polítiques i militars.

La psicoanàlisi és un dels sabers que neixen en el camp de la modernitat, però que porta les llavors d'una de les crítiques més radical a la modernitat mateixa. No ha d'estranyar-nos que cada dia sigui més incòmode, perquè sense adonar-se'n, dóna preeminència a la paraula, i manté que hi ha valors com el de la comunicació que són absolutament incompatibles amb la lògica mercantil. No ho diu, però ho fa.

4. La indústria químicofarmacèutica transnacional

Però seria de tot punt ingenu passar per alt el tercer gran obstacle amb què s'enfronta la psicoanàlisi a les portes del segle XXI: *la indústria químicofarmacèutica*.

Donarem alguns arguments relacionats amb el sector industrial estratègic que, històricament manté una posició de confrontació amb la pràctica psicoanalítica: el de la *indústria químicofarmacèutica transnacional*.

Probablement, una de les formes més eficaces de desenvolupament de la civilització burgesa ha estat el desenvolupament de les ciències en general i les de la salut en particular.¹⁸ La descoberta definitiva de substàncies psicoactives ha canviat des de fa mig segle les condicions globals de tractament de les malalties mentals. La humanitat en el seu conjunt ha d'agrair als descobridors de la clopormazina, o de la benzodiazepina, el mateix respecte que pot retre a Fleming o Pasteur. Com que les persones que tenim formació psicoanalítica som part de la humanitat, podem participar d'aquest agraïment.

Però aquí tornem a trobar el mateix problema que en els casos que hem plantejat anteriorment: els psicofàrmacs, entesos com a tecnologia interposada poden ser considerats de dues maneres distintes: la de les multinacionals i la dels professionals de la salut, particularment, l'estament mèdic

1. La preocupació de les multinacionals en l'actualitat passa per: rebutjar velles molècules útils i provades però donen pocs beneficis. Disminuir la investigació fonamental orientada al descobriment de substàncies de millor qualitat. Escurçar el període de proves dels medicaments. *Però l'element més preocupant de tots és que donen preeminència als departaments de màrqueting.* Una munió de llibres publicats en els darrers trenta anys, com les variacions d'un tema musical ens han donat arguments per mantenir que els consells d'administració, sota l'aparença de produir una cosa necessària com són els medicaments, el que volen és l'increment de beneficis comercials.¹⁹

La indústria dels mitjans de comunicació ha jugat en aquestes darreres dècades un paper fonamental en emmascarar la funció real de les multinacionals quimico-farmacèutiques en presentar de forma simplista moltes de les descobertes científiques realitzades.²⁰

2. Els metges han mantingut en termes generals que l'ús dels fàrmacs ha de ser estrictament instrumental, i han de ser ells qui en regulin els seus usos. Els principals clients de la indústria farmacèutica són els sistemes sanitaris públics dels països del primer món. Molts professionals de la salut treballen en aquests àmbits. Així, les multinacionals, estan intentant contínuament canviar la funció històrica dels metges convertint-los en apèndix de les seves línies de negoci. La pressió de la indústria sobre els metges és molt important. En les últimes dècades les multinacionals quimico-farmacèutiques malden per convertir-los, encara que ells no ho

sàpiguen, en la penúltima anella de la cadena dels seus processos de recerca, producció, comercialització i consum.

La posició que la psicoanàlisi té envers els psicofàrmacs, és prou coneguda: des de la seva mateixa fundació n'ha reivindicat el seu caràcter instrumental sotmès a la dinàmica de la paraula, de la transferència, de la relació metge-pacient. Aquesta posició comporta estar alerta en relació als psicofàrmacs i als seus usos. Una presa de posició tan raonable com aquesta, fa que la psicoanàlisi no pugui ser un saber còmode per les grans indústries multinacionals.

Es fa difícil pensar en un congrés mundial de psicoanalistes pagat per diverses multinacionals amb tots els beneficis que se'n deriven: viatges en transatlàntics, visites turístiques a ciutats de moda, o la freqüentació continuada de restaurants i espectacles de luxe. O, si se'ns permet la *boutade*, un divan que porti col·locat en el capçal del reposacaps el logo d'algun famós laboratori.

5. Epíleg: El triple vassallatge de la psicoanàlisi a les portes del segle XXI, a la indústria de producció de consens, la de tecnologies de la comunicació i la quimico-farmacèutica

Acabem aquest article prenent d'analogia un dels capítols del *Jo i l'Allò* publicat per Freud el 1923 i que forma part del volum 19 de la seva obra completa en llengua castellana. En el seu cinquè capítol Freud ens parla amb un text carregat de rigor i de bellesa dels vassallatges de jo. Ens parla de la complexa relació que el jo ha de mantenir per tal d'assolir un equilibri que li faciliti no sucumbir enfront: el món exterior, el superjò i les forces de la libido procedents de l'ell.

Podem fer servir també, el símil d'una barqueta, que navega damunt del mar encrespat de les forces inconscients, intenta orientar-se enmig del vent de la realitat exterior i mira de no estavellar-se contra els penya-segats i roquissars propers a la costa que exemplifiquen el superjò. Però que el jo sigui en paraules de Freud una pobra cosa i estigui sotmès a aquest triple vassallatge no vol dir que estigui paralític. Pot navegar correctament si coneix les condicions reals, materials del mar on navega per complicades que aquestes puguin ser, de forma no distinta a com ho varen fer els mariners de la mítica expedició a l'Antàrtida dirigida per Shackleton poc abans de la Primera Guerra Mundial enmig d'unes condicions on les tenien totes per fracassar.

Idènticament passa amb la psicoanàlisi a les portes del s. XXI: que estigui molt amenaçat no vol dir que no pugui defensar-se. La fràgil barqueta navega damunt del mar encrespat de les multinacionals químic-farmacèutiques, ha de resistir la força del vent, que representa la realitat exterior de la indústria de producció de consens i vigilar de no destruir-se definitivament contra el penya-segat de la indústria de producció de tecnologies de comunicació.

Hem dit anteriorment que els mitjans de comunicació mai van en contra de les idees dominants en un moment. Tampoc van en contra d'altres sectors de la indústria dels quals ells en viuen mercès a la propaganda.

El futur de la psicoanàlisi no està escrit a les estrelles ni està condemnat a l'extinció. Ben al contrari. Podrà ser una barca petita però resistirà si està molt ben construïda i armada i els mariners coneixen molt bé l'art de navegar. La psicoanàlisi podrà sobreviure sempre i quan els que la practiquin puguin regular la navegació enmig d'aquestes noves contradiccions històriques i tinguin consciència de les seves múltiples implicacions.

És per aquest motiu, que hem pensat que era oportú plantejar aquesta reflexió, que ha fet servir l'exegesi d'un article antipsicoanalític, com l'oportunitat per parlar d'aquestes qüestions controvertides. Per bé sembla que aquest treball s'allunya del món habitual en què ens movem, totes les persones vinculades d'una o altra manera a la psicoanàlisi estem vivint i treballant *també* en un context més ampli que condiona i determina allò que fem. Aquest article n'ha volgut ser una defensa i no únicament una resposta.

Oriol Martí

Apartat de correus núm. 25098
08080 Barcelona
Tel. 93 359 00 74
oriolus1@retemail.es

Notas

1. Romano, V. «El tiempo y el espacio en la comunicación». *La razón pervertida*. Hondarribia: ed. Hiru, 1998.

2. Pross, H. Romano, V. «Atrapados en la red mediática» *Orientación en la diversidad*. Hondarribia: ed. Hiru, 1999.

3. Desenvolupar aquest aspecte implicaria molts articles com el present. En un anterior article meu, publicat també a *Intercanvis* ja vaig donar algunes idees al respecte.

4. Es fa difícil considerar diaris a determinades publicacions com *El Mundo*, *La Razón*, *ABC*, etc. Tampoc poden ser considerats pamflets. L'art de fer un pamflet és una de les coses més difícils. El mot no pot usar-se amb les publicacions abans citades. Tampoc són comparables als tabloides anglesos com *Mirror* o *Sun*, o, els diaris grocs ultrareaccionaris alemanys del Grup Springer com *Bild Zeitung*.

5. Observem de passada, que, l'enfocament filosòfic segueix essent el mateix: la necessitat de prendre com referent epistèmic la ciència natural. Això comporta no pensar quines especificitats són les que caracteritzen la psicoanàlisi, incloses les que fan referència a les relacions que té amb les altres ciències.

6. Vegem l'ús de referents que procedeixen de la ciència natural. Aquí serien disculpables perquè semblen que funcionen com a analogia.

7. Presentar i discutir les contribucions d'aquests cinc autors depassa per desgràcia les possibilitats d'aquest petit treball. Podria ser interessant, per tal de deixar lliure el terreny de la discussió psicoanalítica, en un futur fer-ne algunes referències. L'autor d'aquest treball, si ha citat aquests autors és perquè són els que millor coneix per haver-los estudiat. Dissortadament, no són, com dèiem, els únics.

8. Jameson, F. *El postmodernismo o la lógica cultural del capitalismo avanzado*. (Trad. al castellà per José Luis Pardo Torío). Barcelona: ed. Paidós, 2002.

9. Sastre, A. *De la Posmodernidad a la Neohistoria: Y otras reflexiones circunstanciales*. Hondarribia: ed. Hiru, 2005.

10. Per veure això que hem dit fins ara, es pot veure en el diari el País el dissabte, dia 6 de maig de 2006, en l'article que porta per títol: *Freud cumple 150 años*.

11. Freud, S. *Las resistencias contra el psicoanálisis*. Obras completas, Tomo XIX. Buenos Aires: ed. Amorrortu, 1993.

12. Herbig, J. *El final de la civilización burguesa: el futuro económico, técnico y social*. (Trad. al castellà per Antoni Domènech). Barcelona: ed. Crítica, 1983.

13. Marcuse, H. *El hombre unidimensional: Ensayo sobre la ideología de la sociedad industrial avanzada*. (Trad. al castellà per Antonio Elorza). Barcelona: ed. Planeta-Agostini, 1985.

14. Pross, H. Romano. V. Ob. Cit. Núm. 2

15. Ob. cit. núm. 2

16. Wallerstein, I. *El capitalismo histórico*. (Trad. al castellà per Pilar López Máñez). Madrid: ed. Siglo veintiuno editores, 1987.

17. Romano, V. *Ecología de la comunicación*. Hondarribia: ed. Hiru, 2004.

18. Martí O. *Claude Bernard y la medicina experimental*. Barcelona: ed. Montesinos, 2006.

19. Dupuy, J.P. Karsenty, S. *La invasión farmacéutica*. (Trad. al castellà per Carol Rosés Delclós). Barcelona: ed. Euros, 1976.

20. Pignarre, Ph. *El gran secreto de la industria farmacéutica*. Barcelona: Gedisa, 2005.